

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Ігор ВЕРБА

ОЛЕКСАНДР ОГЛОБЛИН

*Життя і праця
в Україні*

Київ
Парламентське видавництво
2019

УДК 94-051(477)''1920/1940''(092)Оглобин
В31

Серія
«Славетні постаті України»

Заснована в 2019 році

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту історії України
(протокол № 8 від 31 жовтня 2019 року)*

Верб І. В.

В31 Олександр Оглобин: Життя і праця в Україні. — К. : Парлам. вид-во, 2019. — 360 с. — (Серія «Славетні постаті України»).
ISBN 978-966-922-147-6

У виданні на основі унікальних архівних документів, які переважно вперше впроваджуються до наукового вжитку, реконструйовано біографію славетного емігранта, фундатора світової української історії та науки історика О. П. Оглобина (1899–1992) за часів його перебування у Вітчизні. Докладно висвітлено наукову та педагогічну діяльність вченого, проаналізовано його творчий доробок, показано його місце і роль у тогочасній національній історичній науці. Основні віхи життєвого і творчого шляху О. П. Оглобина подаються на тлі суспільно-політичних подій в Україні 1920–1940-х років.

Книгу приурочено до 120-річчя від дня народження дослідника.

Для всіх, хто цікавиться історією України та українською історіографією.

УДК 94-051(477)''1920/1940''(092)Оглобин

*«У великій роботі української історіографії
нашого століття є й моя маленька частка».*

О. Оглоблин

ВСТУП

Українська наука завжди була обдарована яскравими творчими індивідуальностями. Серед її уславлених імен постать найвідомішого історика-емігранта Олександра Петровича Оглоблина¹ (1899–1992) посідає особливе місце. Він на Батьківщині став першим доктором історії української культури.

Повернення вченого на Батьківщину було складним і довготривалим. Адже ідеологічна заборона чимало років тяжіла над особою суспільствознавця і, природно, перешкоджала об'єктивному вивченню його біографії та наукової спадщини. О. П. Оглоблин завжди був творчо пов'язаний з милими його серцю Новгород-Сіверщиною, Києвом, Лівобережжям України, де він прожив половину свого нелегкого і суперечливо-бурхливого життя.

Його буття минало у складний час глибоких суспільних потрясінь. Олександр Петровичу довелося пережити чималі випробування, позначені двома світовими війнами і двома окупаціями, пройти через горнило незаслужених таврувань і чисток за доби культу особи, звідати славу та гіркоту принижень. Але попри все не покладаючи рук працював. Ця жадоба до роботи, пристрасть до реконструювання національної минувшини живили його багатючий інтелект, надавали впевненості. Чудовим і знаючим лектором він відкарбувався в умах та душах студентської молоді, якій наполегливо прищеплював любов до рідного краю. А втім, О. П. Оглоблин не був суто кабінетним вченим. Він живо і з юнацьким задором реагував на події сучасності, вболівав за долю країни.

Зробивши свій вибір, науковець у відповідальний відтинок національної історії — окупаційної київської осені 1941 р. на

¹ Подаємо усталений правопис прізвища вченого.

прохання української громади подався головувати у міську управу, щоб відродити з руїн столичний град на Дніпрі, проте нацисти не дали надіям здійснитися. А потім, рятуючися від тоталітаризму, він виїхав на чужину, до Німеччини і США, де фундував українську історичну науку. Цього було досить, щоб на його ім'я наклали анафему на всіх рівнях радянського обширу, а праці і діяння замовчувалися чи фальсифікувалися. Еміграційні учні та колеги вченого, для яких він став дороговказом в історичну науку, сердечно і з теплою пропагували та перевидавали його твори, влаштовували ювілейні урочистості на його честь, проводили конференції і семінари. Однак всього зробити вони не спромоглися. І тільки хвиля державотворення 1990-х років відчинила О. П. Оглоблину двері в Україну та в загальних рисах познайомила читачів на Батьківщині з його життєписом та науковим доробком. Суспільний інтерес до особи гуманітарія набагато зріс, але зроблено ще неспівмірно мало, процес реєміграції Олександра Петровича й осмислення віх його біографії та чину ще тільки починається. Гадаємо, цьому прислужиться пропонована книжка про київський і львівський періоди життя вченого.

У цій чи не першій праці про дослідника, базованій переважно на архівних джерелах, ми не ставили завдання охопити вичерпно всі без винятку сторони його багатогранної діяльності. Віримо, що в подальшому з'являться нові видання про цього українського історика. Ми хотіли тільки насвітити головні лінії буття О. П. Оглоблина і основні напрями його праць з історії України, створених у батьківським краї.

Ясна річ, ми далекі від думки, що наші міркування слід розглядати як доконечну істину.

При тому слова щирої вдячності адресуємо співробітникам Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Державного архіву Служби безпеки України, Парламентському видавництву, корисна підтримка і поради яких суттєво допомагали в роботі.

ЗМІСТ

Список скорочень	5
ВСТУП	7
<i>Розділ 1. ІСТОРІОГРАФІЧНО-ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА</i>	9
<i>Розділ 2. ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ</i>	35
Рід і земля	37
Гімназійні та студентські роки (1908–1919 рр.). Захоплення історією	53
<i>Розділ 3. СТАНОВЛЕННЯ ІСТОРИКА (1920–1930)</i>	61
Науково-педагогічна діяльність у 1920–1925 рр.	63
Захист докторської дисертації.	
У спілці з М. Є. Слабченком та Д. І. Багалієм	91
Робота в марксистських установах. Кінець 1920-х рр.	103
Підготовка молодих кадрів	109
У борні з М. С. Грушевським та його однодумцями	155
<i>Розділ 4. ЗА ЧАСІВ РЕПРЕСІЙ (1931–1941)</i>	183
Арешт (1930–1931)	185
«Дискусія» над оглоблинською концепцією історії України	
1931 року та її наслідки	198
Академічна та педагогічна праця у 1935–1941 рр.	221
<i>Розділ 5. ОКУПАЦІЯ (1941–1944)</i>	237
<i>Розділ 6. НАУКОВА СПАДЩИНА</i>	261
Економічна історія України	263
Політична історія України	285
Історіографічні питання	306
Генеалогія	320
Біографістика	323
Інші творчі зацікавлення	325
<i>Розділ 7. АРХІВНА ТА АРХЕОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ</i>	329
ВИСНОВКИ	350
Основні дати життя і творчості О. П. Оглоблина в Україні	355

Р о з д і л 3

СТАНОВЛЕННЯ ІСТОРИКА

(1920—1930)

«Мое власне місце – це українська
історіографія 1920-х років.
Це була моя наукова генерація.
Це була доба, коли творилася –
й за моєю такою участю нова наступна
генерація українських істориків. Це були наші –
й мої «діти», що мали перейняти на себе нашу
наукову спадщину, себто спадщину всіх тих
поколінь, які були перед нами».

О. П. Омоблин

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У 1920–1925 РР.

За часів громадського і наукового неспокою, національного розбрату О. П. Оглоблин став на бік радянської влади. Це засвідчила його посада завідувача секції шкільної пропаганди і естетики виховання Губнаросвіти Київщини Наркомосу УСРР, яку він обіймав з 1 червня по серпень 1919 р. до евакуації з Києва, займаючись питаннями організації шкіл праці¹. Започаткована годі ж комісія у складі О. П. Оглоблина, В. В. Зеньківського, К. Ф. Лебединцева, В. О. Романовського та інших розробила програму і план занять у єдиних школах праці відповідно до більшовицької системи виховання підростаючого покоління. Звісно, в ній навряд чи знайшлося місце для середньої ланки освіти дореволюційних навчальних закладів, які базували свою роботу переважно на розумовій праці в поєднанні з активною практикою, екскурсіями, прогулянками і бесідами. Натомість постала двоступенева система радянського навчання, що базувалася на колективній дії з посиленими елементами ручної праці, яка включала на першому етапі оволодіння школярами навичками столярної і палітурної праці, шиття й кроєння одягу, а на другому — заняття садівництвом, городництвом, землеробством, тваринництвом і лісництвом². Олександр Петрович розумів усю утопічність подібних проектів, але

¹ Див. анкету О. П. Оглоблина за 1917–1923 рр. // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 5447, арк. 5-зв.

² Там само. Ф. 3561, оп. 1, спр. 265, арк. 1–25.

інстинкт самозбереження у важкі часи брав гору. Щоправда, як зазначав В. В. Зеньківський, відомий церковний діяч і член тодішньої комісії, це напруження мало номінальний характер³.

Певно, більше задоволення дістав історик від праці у Всеукраїнському комітеті охорони пам'яток старовини і мистецтва, де він був експертом. Український дух, а головне спілкування з авторитетними науковцями і замилювання улюбленою старовиною імпонували вченому. Але і тут вистачало клопоту. У лютому — квітні 1919 р. він разом з В. М. Щербаківським та В. Я. Підгаєцьким в ролі експертів брав участь у ревізії банківських сейфів Полтави. Москва вимагала негайно відправити всі цінності до білокам'яної. Натомість ревізори наполягали на залишенні національних коштовностей у Полтавському музеї мистецьких та археологічних речей. Проте, незважаючи на таку інвазію, відвоювати вдалося тільки деякі експонати, зокрема із Земельного банку передали особисті речі Миколи Гоголя (закордонний паспорт 1847 р., малюнки тощо)⁴.

За адміністративною працею молодий дослідник не забував і про наукову роботу. В короткі часи дозвілля О. П. Оглоблин опрацював розвідку «Хозяйство Києво-Выдубецкого монастыря в середине XVIII в.»⁵, використовуючи матеріали, надані йому С. Т. Голубєвим. Перебувши Денікінщину в Острі, вчений з 23 грудня 1919 р. посів важливу посаду заступника, а згодом і завідувача відділу вищої школи київської Губнаросвіти, голови Вищої наукової ради й члена правління Робітничо-селянського університету⁶. Одночасно викладав і у київській трудовій школі № 64. Згодом, зазначаючи в офіційних анкетах свій революційний стаж, Олександр Петрович з гордістю нотував, що у 1919–1921 рр. працював на відповідальній роботі з реорганізації середньої й вищої школи України, брав участь у з'їзді робітфаків у Москві в листопаді 1920 р.⁷

³ Зеньковский В. Пять месяцев у власти. Воспоминания. Москва, 1995. С. 184.

⁴ Див.: [Щербаківський В. М.] Праця Губкомиса при сейфкомісії // Зап. Укр. наук. т-ва. Полтава, 1919. Вип. 1. С. 105; Ульяновський В. Вадим Щербаківський: життя, наукова діяльність, доля творчої спадщини // Щербаківський В. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці. Київ, 1995. С. 56.

⁵ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 5447, арк. 7.

⁶ Там само. Арк. 5-зв.

⁷ Там само. Арк. 5–6.

Сучасна історіографія замовчує цей факт, однак нема де правди діти, він приклав-таки руки до зруйнування колишньої шкільної та університетської системи викладання. Про це він прямо свідчив в одному з документів, де занотував, що у 1919–1920 рр. очолював комісію Київської губнаросвіти з чистки педагогів, внаслідок роботи якої «чимало реакційних учителів було вичищено»⁸. Разом із своїми колегами-друзями завідувачем відділу наросвіти Київщини М. І. Лободою і Б. Є. Радзиковським входив до товариства вчителів-інтернаціоналістів, а згодом до товариства вчителів-комуністів, які активно і непоступливо проводили перебудову середніх та вищих ланок освіти регіону. Зрозуміло, що існувало соціальне замовлення на таких людей. Що й казати, але все це спричинило люту ненависть з боку старого вчительства, котре під час польської окупації Києва у 1920 р. помстилося за оглоблинські образи й донесло на нього у петлюрівську контррозвідку Дослідника ув'язнили. Невідомо, як і за яких обставин він звільнився, однак можна стверджувати, що цим епізодом із свого життя Олександр Петрович ніколи не вихвалявся⁹. Певно, діяв він за законами того бурхливого часу.

Врешті-решт, здібності історика й викладача взяли гору і 20 березня 1920 р. він перейшов працювати викладачем історії в Київський робітничо-селянський університет (РСУ)¹⁰. Одночасно з 29 грудня 1920 по 1 грудня 1921 р. реферував він і історію України на Вищих політичних курсах Правобережної України при ЦК КП(б)У. Це були скрутні та тривожні часи, і молодому управлінцю часто-густо доводилося їздити у відрядження до Черкас, Остра, Золотоноші у справах організації місцевих філій РСУ¹¹. В цих поїздках О. П. Оглоблин набув навичок здібного організатора та адміністратора. Все ж посада в РСУ не задовольняла його, Олександр Петрович весь час прагнув повернутись до Київського університету (з 1920 р. — Вищий інститут народної освіти ім. М. П. Драгоманова). І така нагода скоро сталася. В 1921 р. ректорство у ВІНО посів давній знайомий та приятель вченого

⁸ ДА СБУ, спр. 67093, т. 733, арк. 4.

⁹ Там само. Арк. 14.

¹⁰ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 5, арк. 19–21.

¹¹ Там само. Арк. 23–30.

літературознавець М. І. Лобода (1921–1924), який, як гадаємо, згодом і покликав науковця до викладання (27 березня 1921 р.).

Професорував він і у Київському археологічному інституті на кафедрі економічного побуту України (з 1 червня 1921 року по 1 січня 1922 р.). Цей факт розходиться з думкою львівського дослідника В. Олейка, за твердженням якого гуманітарій працював у згаданому вищому навчальному закладі наприкінці 1920-х рр.¹²

Робота у реформованому Київському університеті — це ціла віха в житті дослідника. Саме тут розкрився його талант здібного педагога та вдумливого і ерудованого вченого. Без малого 20 років (з перервою) він віддав цьому вищому навчальному закладу України.

Висвітлюючи викладацьку діяльність О. П. Оглоблина у ВІНО, слід зазначити декілька моментів, які не знайшли адекватного відображення в літературі і породили певні міфологізми в біографії вченого. По-перше, зауважимо, що фахівець прийшов до вузу на хвилі насильницької переорієнтації колишнього Університету св. Володимира, бо ще в лютому 1921 р. входив до підкомісії з реорганізації ВІНО на чолі з А. М. Лободою¹³. По-друге, працюючи ще в РСУ, він в січні 1921 р. за наказом Губпрофосвіти УСРР очолював ліквідаційну колегію РСУ, яка перебудувала як РСУ, так і колишні київські Вищі жіночі курси, створюючи замість них місцеві робітничі факультети¹⁴. Саме один з таких факультетів при ВІНО, який отримав назву підготовчого курсу, створив Олександр Петрович і деякий час очолював як декан¹⁵. Звичайно, така праця вимагала напруження сил і неабияких знань.

У цій колотнечі страждали досвідчені й заслужені викладачі та студенти, віднесені до групи політично неблагонадійних. Чистка студентів підготовчого курсу в 1921–1923 рр. стала звичайним явищем і провадилася під виглядом політичної перереєстрації, яку незмінно влаштовувала Профосвіта УСРР¹⁶. О. П. Оглоблин як людина вболівав, аби судилище не набрало фатальних

¹² Олейко В. Олександр Оглоблин... С. 330.

¹³ ДА м. Києва, ф. 346, оп. 1, спр. 18, арк. 4.

¹⁴ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 266, арк. 19.

¹⁵ Там само. Оп. 2, спр. 6, арк. 3.

¹⁶ ДА м. Києва, ф. 346, оп. 1, спр. 17, арк. 1–23.

наслідків, проте нічого вдіяти не міг¹⁷. Наголосимо, що педагогічну кар'єру Олександр Петрович розпочав як висуванець радянської влади і став одним з рідкісних викладачів у всьому ВІНО, які читали модерний, але суто заполітизований курс історії класової боротьби (два інші — М. К. Харитонов та М. І. Лобода були членами РКП(б)¹⁸), до того ж заявив свій курс російською мовою, якою він незмінно користувався у лекціях до 1922 р.¹⁹ У цьому не було нічого дивного, адже на початку 1920-х років російська мова домінувала в стінах ВІНО і нею активно користувалася більшість інститутських викладачів. А втім, очевидно, до 1922 р. вчений усвідомлював себе ще російським істориком, зазначаючи в офіційних списках свою національність як росіянин²⁰. Зрештою, лінія поведінки Олександра Петровича, коли він викладав у ВІНО і пізніше, вряд чи розходила з офіційним курсом більшовицького уряду, принаймні в освітній ділянці. Щоправда, при тому він ніколи не був прихильником режиму особистої влади і прагнув весь час маскуватися і тримати політичний нейтралітет. Певно, така двоїстість О. П. Оглоблина частенько рятувала йому життя в складні часи.

Вже 10 червня 1921 р. гуманітарія призначили деканом основного курсу²¹, який об'єднував факультети профосвіти (цикли історичний та літературно-лінгвістичний) і соцвиховання, з управлінською ставкою 18 740 000 крб. і викладацькою у 5 153 500 крб. за тодішнім номіналом²². Працювати Олександр Петровичу доводилося в гурті високопрофесійних педагогів і дослідників. Гордість факультету тоді становили професори П. П. Смирнов (російська історія), В. Ю. Данилевич (археологія), О. С. Грушевський (давня історія України), О. Ю. Гермайзе (нова історія України), Л. М. Беркут (всесвітня історія), С. О. Гіляров (історія мистецтва), Г. Г. Павлуцький (історія мистецтва), М. К. Грунський (російська і українська мови), О. К. Дорошкевич (українська література), В. О. Кордт (російська історіографія), Б. Г. Курц (історія

¹⁷ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 58, 105, арк. 67.

¹⁸ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 259, арк. 1.

¹⁹ ДА м. Києва, ф. 346, оп. 1, спр. 7, арк. 12–12-зв.

²⁰ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 259, арк. 29-зв.

²¹ Там само. Ф. 166, оп. 12, спр. 5447, арк. 5-зв.

²² Там само. Ф. 3561, оп. 2, спр. 6, арк. 1.

давньої Росії), І. В. Шаровольський (історія західноєвропейської літератури), В. О. Романовський (джерелознавство) та інші²³. Спецкурси з історії Литви та Польщі, історії українського права реферував акад. М. П. Василенко²⁴. Прагнучи якомога більше зміцнити та посилити факультет здібними викладачами, Олександр Петрович на свій страх і ризик влаштував у ВІНО не зручного для влади історика В. О. Пархоменка, який щойно у 1921 р. повернувся з Криму²⁵. Щоправда, Володимир Олександрович збільшив групу істориків, котрі читали ідеологічні курси і підготував цикл лекцій з проблем класової боротьби в Росії²⁶, таким чином приєднався до професорської когорти, яка вже історичний процес прагнула подавати з позицій марксизму. Серед цього гурту вчителів слід згадати як самого Олександра Петровича (історія класової боротьби на Україні), так і О. Ю. Гермайзе (історія класової боротьби на Україні), М. І. Лободу (історія соціалістичного руху на Україні і Росії та історія РКП(б)), М. К. Харитонova (історія класової боротьби на Заході), О. І. Покровського (історія класової боротьби в давньому світі), П. П. Смирнова (історія класової боротьби в Росії), О. С. Грушевського (історія української суспільної думки), В. Ю. Данилевича (історія класової боротьби в Литві і Польщі)²⁷.

Читати ці курси було справою нелегкою й до того ж навряд чи цікавою. Разючу картину поневірянь інтелігенції ВІНО описала колега О. П. Оглоблина відома дослідниця Н. Д. Полонська-Василенко, яка пережила той час. «1920–1921 годы были временем, когда все ученые, учителя и другие представители умственного труда превратились в огородников, лесорубов, дровосеков. Это было время, когда проф. Л. Н. Яснопольский существовал тем, что завел крестьянскую лошадь и повозку, возил из Борисполя, где у него была усадьба с огородом, крупу и картошку в Киев, и тут распродавал ее преимущественно своим коллегам... Это было время, когда на столбах на Тарасовской красовались объявления, что

²³ Там само. Оп. 1, спр. 259, арк. 31–35; ДА м. Києва, ф. 346, оп. 1, спр. 11, арк. 1.

²⁴ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 252, арк. 164.

²⁵ Повернення з небуття: Документи і матеріали про жертви сталінського свавілля у Дніпропетровському університеті. Дніпропетровськ, 1995. С. 13.

²⁶ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 259, арк. 55.

²⁷ Там само, арк. 71.

профессор Букреев выпекает ржаной хлеб... Это было время, когда С. А. Гиляров ходил с пилой на Еврейский базар наниматься пилить дрова. И как жалел он, когда булочник “частник”, которому он долгое время пилил дрова, получая сверх условленной платы еще и хлеб — отказал ему в дальнейшей работе, узнав, что он профессор: “ночь, говорил булочник, не спал, все думал, как я могу допустить, чтобы профессор у меня дрова пилил”. Впредь Гиляров уже не открывал никому своего звания»²⁸.

Працювати в колективі досвідчених і заслужених навчателів-лекторів молодому управлінцю було важко. А й справді, кар’єристська схильність і орієнтація на нову владу, а головне революційне новаторство впереміж з непопулярними заходами зі зруйнування усталених дореволюційних університетських традицій, часто-густо забарвлених проросійською фарбою, — ці оглоблінські особисті якості та зусилля мало імпонували частині викладацького корпусу. Змагаючися за лідерство, ревнивий до чужих успіхів, Олександр Петрович, природно, мав і недоброзичливих опонентів. Проф. О. С. Гиляров залишив скептичні і переповнені тугою свідчення: «Я не мог принять иных реформ в области народного образования, как то упразднение Университетов, не мог я примириться с тем, что на должность профессоров в высшей школе, заменившей собой прежние Университеты (в ВИНО) ставились люди без надлежащей квалификации, иногда из не окончивших курс той же школы (напр. назначение проф. А. П. Оглоблина); мне казалось диким уравнение зарплаты преподавательского состава с техническими служащими школы, как-то сторожами, уборщицами и пр. Я считал вредным для дела народного образования также и те педагогические эксперименты, какие делались в средней, а отчасти и в высшей школе: т. называемые комплексный метод обучения, лабораторный, бригадный метод и т. п. образом не оправдавшие себя новшества, в том числе исключение истории из средней школьной программы, истории философии, римского права, латинского языка из программы высшей школы и т. д. и т. п.»²⁹.

²⁸ Спогади Н. Д. Полонської-Василенко про М. П. Василенка // ЦДАМЛМ України, ф. 542, оп. 1. спр. 46, арк. 227, 229.

²⁹ Архівно-слідча справа О. С. Гилярова // ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 34964, арк. 54.

В унісон з цими ущипливими спогадами звучать і міркування іншого анонімного очевидця: «Кафедру истории Украины занимает Александр Петрович Оглоблин — студент III курса филологического факультета (историко-филологического. — *І. В.*) и не сдавший даже тех льготных “зачетов”, которые полагались вместо бывших полукурсовых и государственных экзаменов. Этот Оглоблин положительно знамение времени. Он именуется профессором и устроил громкий скандал в канцелярии, когда ему выдали удостоверение личности с пометкою “преподаватель”, он потребовал наименования “профессор”. Научных трудов у него нет никаких, естественно, что даже в среде нынешнего студенчества он пользуется заслуженным презрением»³⁰.

Отже, із своїми однолітками-викладачами Олександр Петрович не зійшовся, натомість із старшими колишніми університетськими педагогами, у яких він ще недавно навчався як студент, у нього склалися дружні й душевні стосунки. Серед дорадників О. П. Оглоблина слід насамперед назвати чудового митця Г. Г. Павлуцького, національно свідому людину, колишнього декана історично-філологічного факультету Українського державного університету, археолога В. Ю. Данилевича та історика-медієвіста Л. М. Беркута. Контактуював він і з новими викладачами ВІНО М. К. Харитоновим, Б. Є. Радзимовським, М. І. Лободою та О. К. Дорошкевичем. Саме завдяки їхньої підтримці Олександр Петрович розпочав свою нелегку і велику роботу як декан.

Усі більш-менш важливі справи вирішувались за його участю. Це — і головування у факультетській предметній комісії, і в історичному циклі ВІНО, і завідування історичним кабінетом ім. Лазаревського, і кафедрою історії України нового часу тощо³¹. Тільки дивуєшся, скільки тих сил, енергії і дорогоцінного часу витрачав дослідник на вирішення невідкладних справ. Великою його турботою стало комплектування кадрів і нормальне функціонування кафедри нової історії України. Підбір співробітників — справа

³⁰ Див. Інформація київського кореспондента «Центру дій» про ситуацію, що склалася у Київському університеті // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. № 3/4. С. 248.

³¹ Більш докладно див.: Curriculum vitae проф. О. П. Оглоблина (ЦДАВО України, ф. 3561. оп. 1, спр. 1, арк. 28–29).

винятково важлива для викладацького процесу. Саме на 1922 рік припадає у ВІНО остаточний підбір кафедральних кадрів історичного циклу. Завдяки О. П. Оглоблину та іншим викладачам, тоді у ВІНО постало декілька кафедр. Сьогодні чимало імен інститутських викладачів мало про що промовляють, а тоді, у 1920-ті рр., вони були у всіх на вустах. Зокрема, кафедрі стародавньої історії України очолював відомий дослідник проф. О. С. Грушевський (члени В. О. Пархоменко, О. Ю. Гермайзе), кафедрі нової історії України — проф. О. П. Оглоблин (члени В. О. Романовський, В. О. Кордт, М. М. Ткаченко). Кафедрі історії Росії посів недавній керівник Олександра Петровича проф. П. П. Смирнов (члени Б. Г. Курд, В. З. Завитневич, М. І. Лобода). На чисельній кафедрі всесвітньої історії, поділеній на три відділи, тоді працювали академіки ВУАН М. П. Василенко та А. Ю. Кримський з плеядою професорів (Л. М. Беркут, Л. П. Добровольський, М. К. Харитонов, О. М. Покровський). Кафедрою історії мистецтва управляв проф. Г. Г. Павлуцький, а кафедрою археології опікувався проф. В. Ю. Данилевич³².

Основний лекторій О. П. Оглоблина як викладача зосереджувався на пріоритетному факультеті ВІНО — факультеті профосвіти, що об'єднував дві дисципліни колишнього університету — історично-філологічну та фізично-математичну. Вже 27 квітня 1922 р. історика обрали професором по кафедрі нової історії України, яку він і очолив. На той час йому виповнилось тільки 22 роки (!) і він став наймолодшим викладачем ВІНО³³. Читав науковець курс історії України другої половини XVII — початку XX ст., вів спецсемінари по історії класової боротьби в Україні та історії українського господарства. Це були переважно нові курси, які вимагали опрацювання значної кількості літератури, в тому числі марксистської, відповідних архівних документів. Тому О. П. Оглоблин декілька разів відбув відрядження до Харкова, Москви, Петрограда, де збирав як навчально-педагогічний, так і суто джерельний матеріал для своєї головної праці, пов'язаної з історією фабрики.

³² Більш докладно див.: Curriculum vitae проф. О. П. Оглоблина (ЦДАВО України, ф. 3561. оп. 1, спр. 259, арк. 68).

³³ На той час склад професорсько-викладацького корпусу ВІНО нараховував 175 чол. // Там само. Арк. 31–35-зв.

Збереглися виписки й схеми його ранніх лекцій, які унаочнюють методологічну культуру й майстерність викладача. Реферуючи тему «История классовой борьбы в России и на Украине» у 1921 р., Олександр Петрович акцентував увагу на відмінностях цього процесу як на батьківщині, так і на чужині, привертая увагу слухачів до аспектів диференціації класів у зв'язку із зміною соціально-економічних формацій, ілюстрував на прикладах класову боротьбу на всьому історичному відтинку³⁴. В іншому курсі лекцій з історії України він зосередився на теоретичних питаннях, що правда, цитуючи Маркса, Енгельса, Леніна і Сталіна³⁵. Проте починаючи з 1923 р. в його викладах значно побільшало історіографічних ракурсів, прослідковується намагання подавати український історичний процес через призму національного державотворення. Ось тільки окремі назви його рефератів на другому курсі факультету профосвіти за 1926 рік: «Звичайна схема “руської історії”», «Схема українського історичного процесу», «Ідеологія Київської держави», «Спроби утворення нової історіографії. Критерії і напрямки школи»³⁶, «Ідеологія Хмельниччини», «Діячі Гадяцької унії», «Ідея української державності у XVII–XVIII вв.»³⁷.

До викладів Олександр Петрович підходив з неабиякою відповідальністю, ретельно робив виписки з літератури, накреслював проекти виступів, намічав вузлові питання, однак чи то цурався чорнової роботи, чи, скоріше, за браком часу не писав текстів лекцій. За нього це робили студенти. Аналіз матеріалу у виписках до лекцій О. П. Оглоблина засвідчує, що він опрацьовував чи не всю тогочасну історичну літературу по заявленій проблематиці, настійливо рекомендував студентам ознайомитися з найвагомішими працями Грушевського, Довнар-Запольського, Каманіна. Дорошенка, Покровського, Василенка, Яворського та інших³⁸, але неодмінно наголошував, що «брак відповідної підручної літератури й нерозробленість давньої історії України в марксистській історіографії

³⁴ Curriculum vitae проф. О. П. Оглоблина (ЦДАВО України, ф. 3561. оп. 1, спр. 296, арк. 184).

³⁵ Див. Замітки О. П. Оглоблина до лекцій з курсу «Історія України» // Там само. Спр. 297, арк. 1–395.

³⁶ Там само. Спр. 300, арк. 168–174.

³⁷ Там само. Спр. 264, арк. 40.

³⁸ ДА м. Києва, ф. 346, оп. 1, спр. 11, арк. 25-зв.

неминуче надають особливої ваги лекціям»³⁹. Виступи дослідника відзначалися неабиякою змістовністю й інтелектуальною зверхністю, новими підходами у висвітленні питань, трибунною майстерністю й театральною риторикою. О. П. Оглоблин начебто і сам переживав минувшину разом із слухачами, неодмінно був учасником бурхливих подій. Отже, не дивно, що його виклади справляли магічний вплив на відвідувачів. Теплі, пронизані душевною теплотою про свого вчителя слова залишив його учень К. Є. Антипович: «Розумна, талановита людина, з широким розмахом думки, з тонкою “душевною” організацією, з добре розвиненою інтуїцією, з відважністю та сміливістю в життєвій боротьбі, хороша, славна, чутлива людина з щирим, товариським серцем...»⁴⁰.

Поруч з цим є й інший матеріал, що править за протилежний коментар до вищезгаданого документа. Оглоблинський слухач Розенберг зазначав у лекційному курсі Олександра Петровича сухість та поверховість, за що його було висміяно в студентській газеті у фейлетоні «Реформатор»⁴¹.

Як людина науковець характеризується у взаєминах із старшими колегами, в недавньому минулому своїми наставниками. Г. Г. Павлуцького, Л. М. Беркута та інших викладачів, з якими він особливо близько зійшовся, неодноразово запрошував до себе у гості⁴². Частенько і сам бував на гамірних та веселих викладацьких вечірках, які незмінно влаштовував у себе привітний М. І. Лобода. Відомі літературознавці М. К. Зеров, П. П. Филипович, Б. В. Якубський, митець Г. Г. Павлуцький, зоолог Д. О. Белінг, історик Л. М. Беркут, етнограф А. М. Лобода – ось далеко не повний перелік професорського оточення О. П. Оглоблина тих років. «В його гостинному домі на Павлівській вулиці (дім належав його батькові, емеретованому вчителю) в 1921–1924 роках досить часто збиралося невелике товариство старших і молодших вчених, товаришів і приятелів Миколи Івановича, а також митців і артистів, знайомих його дружини Марії В'ячеславівни, яка мала гарне,

³⁹ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 300, арк. 205.

⁴⁰ Лист К. Є. Антиповича до О. П. Оглоблина від 30 серпня 1926 р. (Там само. Спр. 324, арк. 23).

⁴¹ Там само. Спр. 261, арк. 70–70-зв.

⁴² Там само. Спр. 327, арк. 101.

хоч і невеличке сопрано й готувалася тоді до артистичної діяльності (згодом вона стала артисткою Київського оперного театру, а потім співала у Москві). Марія В'ячеславівна, а особливо її мати Луїза Карлівна Чолганська були добрими і гостинними господинями, і я ще й досі пригадую смачні тістечка й коржики, якими нас там частували, разом з гарним, справді артистичним співом Марії В'ячеславівни та її приятелів. У ті смутні й скрутні часи ці дружні вечори в родині молодих Лобод були особливо милі»⁴³, — пригадував вчений з часом.

Душевні товариські стосунки встановилися в Олександра Петровича з чудовою людиною, органічним і колоритним українцем проф. Г. Г. Павлуцьким. Перебравши у 1922 р. від Григорія Григоровича головування в історичному циклі ВІНО, суспільствознавець як член правління ВІНО разом з Павлуцьким і групою викладачів (Л. М. Беркут, Д. О. Белінг) рішуче, вперто і цілеспрямовано поставив питання про відновлення національної університетської системи освіти. Звичайно, це кардинально розходилося із так званою «схемою Гринька» (за ім'ям тодішнього наркома освіти УСРР Г. Ф. Гринька), орієнтовану виключно на засаду єдиної школи праці, де насильницьки насаджувалася професіоналізація і виключалося науково-дослідне навчання. Справа ускладнювалася ще й тим, що російська професура через секцію наукових працівників також прагнула відновлення університетів, але з орієнтацією на Москву. Натомість О. П. Оглоблин та Г. Г. Павлуцький виступали за створення українського університету. Конфлікт між українською та російською лінією став неминучим. «З поглибленням “пресловутої” педагогізації, коли кожен слідуючий рік знищував усі попередні плани наукової спеціалізації, для невеликої групи українських істориків, що мала на чолі Григорія Григоровича (Павлуцького. — *І. В.*), залишилося тільки два шляхи. Головний шлях мусив коли-небудь привести нас до справжньої вищої школи, де б історичний цикл міг зайняти більш почесне місце. Скажемо одверто, це був шлях до Всеукраїнського університету»⁴⁴, — нотував він у 1924 р.

⁴³ Оглоблин О. Спогади про Миколу Зерова й Павла Филиповича... С. 99.

⁴⁴ Оглоблин О. П. Громадсько-академічна праця Г. Г. Павлуцького у 1920–1923 роках // ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 46, арк. 18.

Національно свідомі професори знайшли підтримку в ректора ВІНО М. І. Лободи, який вважався палким прихильником відродження університетської системи викладання і рішучим противником педагогізації інституту. Вже в травні того ж таки 1921 р. О. П. Оглоблин очолив комісію з вироблення нового уставу університету, де сміливо ставив питання українізації⁴⁵. Проте, як він нотував пізніше, ця боротьба скінчилась перемогою педагогічної групи, за якою стояв Народний комісаріат освіти УСРР⁴⁶. Незважаючи на цю прикру поразку, дечого вдалося досягти. Побільшало у виші українознавчих кафедр, заснували семінари підвищеного типу для впровадження наукової роботи, відновили факультетські комісії. Саме впродовж 1921–1923 років Олександр Петрович і очолював факультетську предметну комісію основного курсу ВІНО, а в період випускних іспитів слухачів ще й історичну предметну комісію. На цій посаді він проявив себе розумною, енергійною і підприємливою людиною, з великим організаційним хистом і гнучкою вдачею, яка вміла ладити з владою. Головною проблемою молодого керівника стало вироблення і впровадження у процес викладання нових навчальних планів, ув'язування їх з українізацією.

Фахівець всіляко прагнув пов'язати лекторську діяльність з науковою. Як пригадував він, у ті роки «треба було якось пристосувати нові педагогічні програми до тих попередніх планів роботи історичного циклу, які дістались нам в спадок після Українського Державного Університету»⁴⁷. Для розв'язання цих проблем постанала група викладачів на чолі з О. П. Оглоблиним — професори Б. В. Якубський, О. Ю. Гермайзе і К. Ф. Лебединцев та представників студентів (Кравченко, Бованенко, Гальперін та Ястребов). Звичайно, Олександр Петрович розумів, що встановлення радянської влади докорінно змінило склад професури і слухачів у ВІНО, а еміграція багатьох викладачів зруйнувала старі наукові та педагогічні школи, побудовані на принципах творчої свободи та

⁴⁵ Оглоблин О. П. Громадсько-академічна праця Г. Г. Павлуцького у 1920–1923 роках // ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 266, арк. 24.

⁴⁶ Оглоблин О. Спогади про Миколу Зерова й Павла Филиповича... С. 95.

⁴⁷ Оглоблин О. П. Громадсько-академічна праця Г. Г. Павлуцького у 1920–1923 роках // ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 46, арк. 11.

демократизму. Пролетаризація інституту особливо боляче відчувалася на основному курсі. Акад. С. О. Єфремов так відгукнувся на наслідки класового підходу при формуванні вузівської політики: «Студенти КІНО ходять до школи, щоб підгледіти якусь “контрреволюцію”, донести й таким способом вислужитися. Знання ніякого. Цікавості до науки так само. Самий кар’єризм та безконечна слухняність, лакейство. До роботи школа не привчає, думку забирає, прищеплюючи саме дрібне, огидне, політиканство»⁴⁸. Однак оминуті більшовицькі директиви Олександр Петрович не міг. На основному курсі побільшало лекційних програм з радянського будівництва, історичного матеріалізму, загальної педагогіки та історії соціалістичної думки⁴⁹.

За час деканства О. П. Оглоблину вдалося зробити чимало. Історик ніколи не цурався вирішення як кардинальних, так і поточних дрібних та дріб’язкових факультетських питань, наполегливо домагався від правління ВІНО технологізації педагогічної науки тощо⁵⁰. Певно, все це вимагало неабиякого напруження сил. Тому не дивно, що 20 червня 1922 р. з огляду на перевтому він просив бюро ВІНО звільнити його від керівних пут, але дістав відмову⁵¹. Щоденно доводилося працювати по 18 годин на добу. Людина цільної думки і внутрішньо організована, Олександр Петрович кожен свій робочий день ретельно планував і розписував, прагнув максимально поєднати організаційно-адміністративні, викладацькі обов’язки з творчо-науковими. Однак життя частенько вносило свої корективи і на наукову роботу вченого залишалась хіба що ніч. Взагалі, для творчої манери О. П. Оглоблина тих років характерна кількагодинна дослідницька праця в архівах і бібліотеках вдень з написанням студій незмінно вночі. Цьому ритмові він не зраджував упродовж багатьох років. Тоді з-під його пера побачили світ декілька статей, зокрема «Промышленность Гетьманщины и война 1735–1739 гг.», «Труды и трудящиеся в фабрично-заводской промышленности Гетьманщины», «Основные моменты в развитии идеи украинского государства XVII–XVIII вв.».

⁴⁸ Єфремов С. Щоденники, 1923–1929. Київ, 1997. С. 181.

⁴⁹ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 252, арк. 31.

⁵⁰ ДА м. Києва, ф. 346, оп. 1, спр. 19, арк. 2.

⁵¹ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 252, арк. 13.

«Украинская промышленность в эпоху Хмельниччины», «Гене-за українського декабризму»⁵².

За цією інтенсивною працею не забував історик і про себе. У січні 1922 р. він взяв шлюб із Ганною Якимівною Фроловою (1892–1965)⁵³, православною московкою із колись заможного купецького роду, своєю сусідкою по Андріївському узвозі. Проросійське обличчя дружини доволі виразне. Вона не знала української мови та й навряд чи переймалася національними справами. Натомість тиха і спокійна, богобоязнена і патріархальна, задавлена побутом та сімейними справами, Ганна Фролова часто-густо підпитувалася родинним оточенням великоросійського шовіністичного спрямування.

Отже, Олександру Петровичу коштувало чималих зусиль відмежувати жінку від ворожого його суті й духові впливу.

Суспільствознавець коротенько опрацював її родовід, зазначивши, що предки дружини походили від Олександра Дубини (Дубинського), записаного до київського міщанства у 1753 р. звінчаного з козачкою Агафією Гарною⁵⁴. Оглоблінський тесть Яким Якович Фролов (1854–1914), брянський купець, тримав шкіряний магазин у Києві і з'єднав свою долю з Уляною Семенівною Дубинською (бл. 1864–1911)⁵⁵. Її батько виявився діловитою людиною і, працюючи довгі роки у військовій сфері, поставляв

*Г. Я. Оглоблина (Фролова),
дружина О. П. Оглоблина.
1940-ві рр.*

⁵² ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 5447, арк. 7–7-зв.

⁵³ Там само. Ф. 3561, оп. 1, спр. 334, арк. 102.

⁵⁴ Там само. Спр. 59, арк. 180.

⁵⁵ Див.: Родовід Фролових, складений О. П. Оглобленим // Там само. Спр. 58, арк. 77–80.

*О. П. Оглоблин
з дружиною
Ганною Якимівною
і сином Дмитром.
Кінець 1920-х рр.*

Київському військовому окружному інтендантському відомству шкіряні вироби. На цьому він мав солідний капітал. Щоправда, вже після смерті Якіма Яковича його бізнес занепав, дочка Ганна з братами Іваном та Миколою відмовилися — розраховуючись з великими боргами — від усіх батьківських грошей, що належали їм за духовним заповітом, на користь Київського товариства взаємного кредиту⁵⁶.

Із жінкою Олександр Петрович згодом оселився на Андріївському узвозі, 2, кв. 42, де мешкав до 1943 року. 18 лютого 1923 р. у молодого подружжя народилась двійня — дочка Ганна і синок Михайлик, які того ж дня і померли⁵⁷. Ця родинна трагедія глибоко вразила науковця і на все життя залишила в його душі болючу рану. Зрештою, поява на світ довго очікуваної третьої дитини — сина Дмитра (1925–1986) — 24 серпня 1925 р. внесла певний спокій у родинне життя та науково-педагогічну діяльність О. П. Оглоблина. Тоді ж Дмитра охрестили в церкві св. Миколи Доброго на Подолі за православним обрядом. Це таїнство здійснив давній оглоблинський приятель протоієрей Олександр Глаголев, а хрещеними батьком і матір'ю виступили колишній професор Київської духовної академії, а тоді бібліотекар Історичного кабінету ВІНО Григорій Попович та тітка дружини — Ганна

⁵⁶ Див.: Родовід Фролових, складений О. П. Оглоблиним // Там само. Спр. 358, арк. 3–16.

⁵⁷ Винар Л. Олександр Петрович Оглоблин. С. 20.

Дубинська. Згодом, 12 вересня Г. Попович на прохання Олександра Петровича підшукав для Ганни Якимівни прислугу⁵⁸. Слаба і нервова, вона далі не працювала, а у виборчій картці незмінно зазначала — хатня господиня⁵⁹.

Взагалі, говорячи про дружину і сина історика, слід зазначити, що вони створили для нього в Україні, а пізніше і на еміграції ту обстановку й атмосферу, яка максимально благотворно впливала на його наукове буття. Власне, можна стверджувати, що вони пожертвували своїм особистим життям заради творчої праці вченого.

Сімейна трагедія, хоча тимчасово надломила дослідника, але не вибила з колії. Як і в попередні роки, рятувався він роботою та інтенсивно працював. Ще 10 червня 1921 р. О. П. Оглоблин одночасно очолив Бібліотечну комісію й посів завідування Історичним кабінетом ВІНО⁶⁰. Тодішнім ректором ВІНО був друг і колега історика, член РКП(б) М. І. Лобода. Без сумніву, ця обставина відіграла неабияку роль в педагогічній кар'єрі суспільствознавця. Однак це був той рідкісний випадок, коли відверте протегування сприяло справі.

З самого початку Олександр Петрович повів себе енергійно і зважено. Вже в листопаді того року він визначив місце, роль і обов'язки Бібліотечної комісії, яка, за його задумом, повинна була зцементувати і з'єднати професорсько-викладацько-студентський склад і працівників бібліотеки задля нормального функціонування педагогічного процесу. З іншого боку, вчений

М. І. Лобода.

Київ, березень 1920 р.

⁵⁸ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 335, арк. 143.

⁵⁹ Там само. Спр. 5, арк. 78.

⁶⁰ Там само. Арк. 11.

подбав про розмежування обов'язків Бібліотечної комісії, які включали вироблення інструкцій для книгозбірні, визначення її кошторису і штатів, контролювання видавничої діяльності, затвердження кадрів, нагляд за правилами ведення каталогів, виправлення дефектів⁶¹. Певно, таке адміністрування вело до обмеження функцій співробітників інститутського книгосховища, але ці заходи за тих умов були виправданими. Як голова Бібліотечної комісії ВІНО, Олександр Петрович об'єднав доволі авторитетні і представницькі сили. Тоді її гордість становили акад. ВУАН ботанік О. В. Фомін, професори математик Б. Я. Букреев, медик Є. Г. Черняхівський, мистецтвознавець Г. Г. Павлуцький, психолог С. А. Ананьїн, завідувач фундаментальної бібліотеки ВІНО чудовий картограф В. О. Кордт⁶². Для цензорського нагляду за роботою комісії залучалися два представники ревколективу студентів. Природно, що працювати доводилося за непростих обставин, поглиблених воєнною розрухою і, як наслідок, голодом. Все ж робота кипіла. Як можна судити з протоколів засідань Бібліотечної комісії, в установі існував чіткий поділ обов'язків. Загальне керівництво її функціонуванням здійснював Олександр Петрович. Проф. Б. Я. Букреев розробляв і контролював кошторис, дбав про надходження до бібліотеки нової літератури⁶³. Проте основну повинність ніс В. О. Кордт. Веніамін Олександрович виявив тут знання діловодства і виробив досконалий внутрішній режим діяльності книгосховища. Це його зусиллями постав статут, було складено робочий план бібліотеки. Він же забезпечував і виконання поточних справ (кооптація нових членів, чергування членів Бібліотечної комісії, преміювання і стягнення штрафів із співробітників тощо)⁶⁴.

Все ж головною турботою Бібліотечної комісії і, зокрема, її голови стало збереження унікальних книжкових скарбів. День у день О. П. Оглоблин скрупульозно перевіряв наявність книжкового фонду, переглянувши десятки збірок і колекцій. Не має сумніву, що ця праця його захопила. Мабуть, саме за каталогізацією

⁶¹ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 258, арк. 2.

⁶² НБУВ, ІР, ф. VII, № 3334, арк. 12.

⁶³ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 258, арк. 13.

⁶⁴ Там само.

бібліотеки ВІНО зародилися у вченого задуми не однієї цікавої студії. Та й хіба могло статися інакше, адже суспільство-знавець переглянув бібліотеку Кременецького ліцею, яка в ті часи включала рідкісні видання із книгосховищ польської знаті, головне XVIII століття — Ржевувцького, Чацького, Потоцького. Зберігалися тут фоліанти часів правління Станіслава Августа, колекції Яблоновського та Кутузова. У Олександра Петровича від такого багатства, що нараховувало 100 тисяч книжок з історії українсько-польських взаємин, захоплювало дух⁶⁵! Але не тільки це викликало у нього справжню ейфорію. Матеріал

О. П. Оглоблин.

1922 р.

ще більшого значення чекав на дослідника при перегляді збірки О. М. Лазаревського, бібліотеки Київських вищих жіночих курсів, колекцій директора Департаменту закордонних справ князя Львова, міністра торгівлі Бунге, відомих дослідників і громадських діячів М. І. Костомарова, М. Ф. Владимирського-Буданова, Д. Г. Бібікова, А. Ю. Кримського, М. І. Стороженка, В. С. Іконникова⁶⁶. Певно, саме тоді Олександр Петрович цілковито усвідомив велике значення книжки і все зробив задля того, щоб знання працювали на духовність рідного народу. Сміливо і вперто він боровся проти роздрібнення збірок, бо добре розумів, що об'єднані за певним планом збіркоутворювача, вони тільки тоді можуть принести найбільшу користь. Отже, природно, що чимало сил і енергії дослідник витратив, щоб запобігти розпорошенню бібліотеки історика і літературознавця М. П. Дашкевича⁶⁷.

⁶⁵ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 258, арк. 24.

⁶⁶ Там само. Арк. 25–26.

⁶⁷ Там само. Арк. 30.

Окремих слів заслуговують зусилля О. П. Оглоблина щодо за-снування на базі збірки О. М. Лазаревського відділу «Ukrainica». Він пропонував поряд з раритетним архівним матеріалом підібрати і літературу з проблем українознавства⁶⁸.

Під невсипним оком дослідника перебувало книгосховище Подільського відділу бібліотеки ВІНО, створеного на базі колишньої книгозбірні Духовної академії. Це був масивний комплекс історично-релігійної літератури, котрий обіймав понад 100 тисяч назв книжок при загальній кількості 450 тисяч томів. Адже тут зберігалися дорогоцінні колекції акад. Петрова, професорів Владимирського-Буданова, Дроздова, Олесницького, Ліницького та інших. Однак за умов антирелігійної компанії час для опрацювання цього унікального книгосховища був мало придатним. Тоді все відвертіше цікавилися іншими проблемами. Мабуть, це викликало розпач у Олександра Петровича, і він, як міг, популяризував бібліотеку. Неодноразово в листах до правління ВІНО вчений зазначав, що свого часу нею періодично користувалися такі світочі слов'янської культури, як І. І. Срезневський, О. О. Шахматов, О. М. Лазаревський, П. Г. Житецький, В. М. Перетц із філологічним семінаром, Д. І. Багалій, Т. Д. Флоринський, Ф. П. Сушицький, С. Т. Голубєв, М. І. Петров та інші відомі дослідники. А у 1920-х роках прийняли естафету продовжили викладачі ВІНО М. П. Василенко, Є. К. Тимченко, А. Ю. Кримський. Опрацьовував книжкові скарби філії і Олександр Петрович разом із гуртківцями семінару з економічної історії України⁶⁹. Проте, очевидно, адміністративна перевантаженість гуманітарія далася взнаки. У квітні 1923 р. він облишив керівництво Бібліотечною комісією, передавши її проф. Б. В. Якубському⁷⁰.

Все ж на цьому справа не завершилася. Бібліотечна діяльність для О. П. Оглоблина проваджувалася і надалі. За посадою декана основного курсу він у 1921 р. посів і завідування Історичним кабінетом ВІНО. Це була відповідальна посада, бо йшлося про забезпечення відповідними виданнями слухачів істориків та філологів, і, врешті-решт, всього гуманітарного напрямку вузу. В цій роботі він

⁶⁸ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 258, арк. 33.

⁶⁹ Там само. Арк. 39.

⁷⁰ НБУ, ІР, ф. VIII, № 3335, арк. 3.

мав іменитих попередників, котрі поперемінно до нього очолювали Історичний кабінет, починаючи з дня його заснування у 1900 р. Їхні прізвища були досить відомі: проф. Т. Д. Флоринський (1900–1905), проф. М. М. Бубнов (1905–1919), проф. Г. Г. Павлуцький (1920–1921)⁷¹.

Завдання Історичного кабінету О. П. Оглоблин бачив широко і вважав, що йому належить стати координаційним центром усіх навчально-допоміжних закладів з історичних дисциплін у ВІНО і лабораторії при Науково-дослідній кафедрі історії України⁷². Підстав для такого рішення вистачило. Адже Історичний кабінет фундували тоді бібліотека, музей старожитностей, мінц-кабінет, музей війни і революції, відділ рукописів, педагогічна і науково-дослідна лабораторія, семінар для студентів⁷³. Архів рукописів мав відділи палеографії, мап, гравюр, портретів, печаток і автографів, довідковий, методичної літератури та студентських праць. Знаменно, що для його роботи О. П. Оглоблин притягнув значні сили тодішнього ВІНО. Музей війни і революції очолював чудовий літературознавець проф. С. І. Маслов⁷⁴, мінц-кабінет і музей старожитностей блискучий археолог проф. В. Ю. Данилевич, методичний відділ — проф. Л. П. Добровольський, бібліотеку з архівом — В. О. Кордт, а Олександр Петрович опікувався студентським семінаром⁷⁵. Така плеяда дослідників надавала очолюваному вченим осередку неабиякого значення. Свій штат мала і книгозбірня, де бібліотекарями були історики В. М. Базилевич, Г. Г. Попович, М. М. Ткаченко⁷⁶. За двадцять років свого існування Історичний кабінет навряд чи мав такий репрезентативний штат відомих у 1920-х роках дослідників.

Після реорганізації Університету св. Володимира та інших навчальних закладів Києва до ВІНО надійшло чимало книжок колишнього історико-філологічного семінару (3913 назв), юридичного семінару (3876 назв) та юридичного кабінету (102 назви)⁷⁷.

⁷¹ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 264, арк. 96-зв.

⁷² Там само. Арк. 129.

⁷³ Там само. Арк. 129-зв.

⁷⁴ Там само. Спр. 261, арк. 24–24-зв.

⁷⁵ Там само. Спр. 264, арк. 129-зв.

⁷⁶ Там само. Спр. 258, арк. 43–43-зв.

⁷⁷ Там само. Спр. 251, арк. 5–5-зв.

Поповнився Історичний кабінет і бібліотекою Київського відділу Імператорського російського військо-історичного товариства (73 назви, 153 томів), частиною бібліотеки М. І. Стороженка (64 назви, 78 томів), М. П. Дашкевича (300 назв, 350 томів). Пожертвував свої видання і Л. П. Добровольський (1324 назви, 1378 томів)⁷⁸. Загалом книгосховище нараховувало разом із бібліотекою проф. Ф. Я. Фортинського, Володимирова і графів Хребтовичів-Бутеневич — 16 тисяч 849 назв⁷⁹. А втім, ці кількісні показники мало про що промовляють. За неповними підрахунками Олександра Петровича, бібліотека Історичного кабінету нараховувала 53 відсотка книжок з української та російської історії. Решта з них припадала на західноєвропейську та іншу історію⁸⁰. Її гордість становили праці видатних вчених В. Б. Антоновича та його учнів, В. С. Іконнікова, М. О. Максимовича, М. П. Погодіна. Тут зберігалися повні комплекти видань Історичного товариства Нестора-літописця та часопису «Київська старовина», єдиний примірник «Актів Виленской комиссии для разбора древних актов», праці археологічних з'їздів, студій з етнографії, статистики України, палеографії. Окрасою бібліотеки вважалися видання Археографічної комісії⁸¹. Це був дорогоцінний скарб гуманітарних знань. Певно, ці видання відіграли велику роль у науковому зростанні дослідника. Олександр Петрович максимально користувався бібліотекою, всіляко популяризував її цінності у своїх класичних розправах і кваліфікованих лекціях.

Працювати доводилося чимало і з великою віддачею. Гурт штатних співробітників досить швидко на початок 1923 р. каталогізував книгозбірні М. І. Стороженка, М. М. Бубнова, КВІРВІТ⁸², здійснив за півроку в середньому 4424 видачі, обслуговуючи щоденно по 30–50 чоловік⁸³.

Така діяльність зачаровувала Олександра Петровича. Насолоду він отримував і від опрацювання збірки О. М. Лазаревського — свого іменитого земляка-чернігівчанина і блискучого генеалoga.

⁷⁸ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 264, арк. 101-зв.

⁷⁹ Там само. Спр. 258, арк. 18.

⁸⁰ Там само. Спр. 264, арк. 101-зв.

⁸¹ Там само. Арк. 91-зв.

⁸² Там само. Спр. 258, арк. 52–52-зв.

⁸³ Там само. Арк. 21.

Саме тоді він заходився влаштувати пам'ятний вечір з нагоди 20-річчя з дня смерті великого дослідника і його ім'ям назвати Історичний кабінет, на що домігся від правління ВІНО суми в 3 млн крб. Ці урочисті заходи відбулися 30 квітня 1922 р. о 19 годині в актовому залі ВІНО, Основну доповідь на тему «О. М. Лазаревський як український історик» виголосив О. П. Оглоблин. Нарівні з ним виступив акад. ВУАН М. П. Василенко, який довгі роки знав небіжчика. Микола Прокопович реферував статтю «Пам'яті О. М. Лазаревського». Своїми думками про славетного дослідника поділилися професори А. М. Лобода «О. М. Лазаревський в науці українського фольклору», О. С. Грушевський «Праці О. М. Лазаревського в історії родів», Г. Г. Павлуцький «Мистецькі зацікавлення Лазаревського», О. Ю. Гермайзе «Праці О. М. Лазаревського з історичної географії України». Тоді ж заходами дочки О. М. Лазаревського — Катерини за участю Г. Г. Павлуцького та М. П. Василенка було влаштовано виставку, а А. М. Лобода і М. П. Василенко розгорнули в пресі кампанію по висвітленню цієї події. Г. Г. Павлуцький намалював цього поважного вченого. Врешті-решт, тоді ж збори постановили надати ім'я О. М. Лазаревського Історичному кабінету ВІНО і доручили науковцю М. М. Ткаченку скласти його якнайповнішу бібліографію⁸⁴.

З невимовною тугою згадуючи ті далекі роки і події на еміграції у віддаленій Америці, Олександр Петрович писав про О. М. Лазаревського: «Я шанував його знамените, неперевершене знання архівної спадщини Гетьманщини і широко користувався з його багатой збірки рукописів, яка до половини 1920-х рр. ще була в бібліотеці кол. Київського університету, А чудова бібліотека Лазаревського, справжня скарбниця українознавства XIX століття, викликала в мене не лише подив і пошану до її фундатора, але й щире захоплення його естетико-мистецьким смаком: такі гарні були кольорові, в українському стилі матерчаті оправы її книжок (подібні, але вже не такі гарні, були в Миколи Прокоповича Василенка й, здається, у Сергія Олександровича Єфремова). Мені мила була любов Лазаревського, як історика, до рідного Лівобережжя, і за це я був готовий вибачити йому й занадто темні фарби його описання Старой Малороссії, і нехіль та осуд її провідної верстви

⁸⁴ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 264, арк. 126–126-зв.

О. П. Оглоблин.

Близько 1924 р.

XVII–XVIII стол., до якої належали й мої предки. Я завів в Університеті справжній культ Лазаревського. Історичний кабінет, що я його zorganizував і очолював, був названий ім'ям Лазаревського, гарний великий портрет якого, пензля проф. Г. Г. Павлуцького, висів над масивними дверима аудиторії, де я звичайно читав свої лекції й проводив семінари. А року 1922, з нагоди 29-ліття смерті Лазаревського ВІНО, з моєї ініціати́ви, влаштував урочисте меморіальне засідання, де головну доповідь прочитав я. Незважаючи на те, що згодом я розійшовся з Лазаревським в багатьох питаннях, велике й світле ім'я того, кого

вважаю за свого наукового вчителя в царині історіографії Гетьманщини, назавжди залишилося в моєму серці»⁸⁵.

Згадуючи ті роки, не можна обійти ще одну подію, що сталася, коли суспільствознавець завідував Історичним кабінетом. Йдеться про участь О. П. Оглоблина як експерта в роботі змішаної радянсько-польської комісії по виконанню умов Ризького мирного договору⁸⁶. Як відомо, її було створено наприкінці 1921 р. для конкретного вирішення питання про культурні цінності, що історично належали Польщі та її громадянам і мали згідно з домовленістю повернутися до цієї країни⁸⁷. Комісія розташовувалася у Москві, а в Україні діяла так звана підготовча комісія на чолі з акад. Д. І. Багалієм, якій підпорядковувалась Київська підкомісія під зверхністю тодішнього ректора ВІНО М. І. Лободи. Активними

⁸⁵ Оглоблин О. Мій творчий шлях українського історика... С. 43–44.

⁸⁶ ЦДЛВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 1, арк. 28.

⁸⁷ Вороненко В. В., Кістерська Л. Д., Матвеева Л. В., Усенко І. Б. Микола Прокопович Василенко. Київ, 1991. С. 175.

її членами були, зокрема, акад. М. П. Василенко, відомий тоді професор, а згодом академік, фольклорист А. М. Лобода, професори П. П. Смирнов та А. Е. Кристер⁸⁸. О. П. Оглоблин допомагав розглядали вимоги окремих польських громадян про розшук і повернення їм приватних колекцій, бібліотек та інших культурних цінностей. Загалом якихось ускладнень у визначенні законного власника не виникало. Значно складнішою виявилася справа з вимогами, які надходили не від окремих осіб, а від держави. Польща, надто широко трактуючи положення угоди, вимагала повернення музейних старожитностей, бібліотек і нумізматичних колекцій із Київського архіву давніх актів⁸⁹. Зокрема, польська держава настійно претендувала на майно, яке колись дісталось Університету св. Володимира у спадок від Кременецького (Волинського) ліцею. Олександр Петрович як завідувач Історичним кабінетом ім. Лазаревського в ВІНО взявся обстоювати інтереси національної культури. На основі матеріалів, які він почерпнув із збірки О. М. Лазаревського та з архіву Т. Чацького, написав дві компетентні студії. У розправах «Бібліотека Волинського ліцею» і «Бібліотека графів Хребтовичів та Київський університет», датованих 1922 р., члени комісії знайшли неспростовні докази того, що у матеріальну базу названих книгозібрань вкладалися кошти з різних місцевостей. Внесок територій, що залишилися за Російською імперією, був аж ніяк не меншим за внесок тих, що відійшли до Польщі.

З цього приводу М. П. Василенко в листі до Д. І. Багалія резюмував: «...волинський ліцей ніколи не був зачинен (упразднен): він був переведений до Києва і тут після перевodu перетворений в університет. Т. ч. це не був вивоз майна в розумінні Різької умови; це “перевод учреждения”, за яким послідувало майно; переведена до Києва інституція існує і зараз — це університет (ВІНО). На цьому бігло буде будуватися наша “защита”»⁹⁰.

Особиста заслуга О. П. Оглоблина в захисті державних інтересів є безперечною. Остаточний висновок щодо долі бібліотеки

⁸⁸ Див.: Спогади Н. Д. Полонської-Василенко про М. П. Василенка (ІЦАМЛМ України, ф. 542, оп. 1, спр. 46, арк. 237–238).

⁸⁹ Там само. Спр. 47, арк. 37.

⁹⁰ Лист М. П. Василенка до Д. І. Багалія від 8 жовтня 1922 р. (НБУВ, ІР. ф. 1, № 45609, арк. 3).

О. П. Оглоблин.

Близько 1924 р.

на початку 1920-х років. Його бібліотечна діяльність мала виразний український характер і сприяла становленню історичної науки у вищій школі міста на Дніпрі. В деяких аспектах вона була чітко пов'язана з державними запитами України.

Чільне місце в науковій діяльності О. П. Оглоблина займало вивчення життя та творчості Михайла Драгоманова. Він очолював комісію і збирав архівні та друковані матеріали із заснування музею великого сина українського народу та музеєфікації драгоманівських історичних об'єктів. Ще 1921 р. історик опікувався розробкою плану майбутнього мистецького закладу, в якому мав відтворити всі важливі події життя Драгоманова. На думку Олександра Петровича, музею М. П. Драгоманова при ВІНО слід було мати таку архітектоніку і портрети та бюсти Михайла Петровича, світлини як його самого, так і його найближчих родичів (батька й матері, сестри, дружини і дітей). Неабияке значення надавав

і сховища зробив архівіст В. О. Романовський⁹¹. Слід наголосити, що голова Київської підкомісії М. І. Лобода спочатку вважав справу досить безнадійною. Однак згодом, коли події вже стали історією, в одному з листів до Олександра Петровича від 31 жовтня 1927 р. з Москви Микола Іванович писав: «Если в нашей совместной киевской деятельности были “блестящие моменты”, то это, несомненно, кременецкий эпизод. Поляки не получили ничего и ушли в таком большим носом только благодаря нам»⁹².

У цілому можемо констатувати роль вченого у становленні й розвитку бібліотечної справи у Києві

⁹¹ Див.: Архівно-слідча справа В. О. Романовського (ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 64454, арк. 87 зв).

⁹² ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 332, арк. 138.

О. П. Оглоблин і портретам знайомих, насамперед, відомим громадським діячам слов'янства, серед яких постаті П. П. Чубинського, М. І. Костомарова, В. Б. Антоновича, П. Г. Житецького, С. А. Подолинського, І. Я. Франка, М. П. Старицького, М. О. Бакуніна, О. І. Герцена, М. Г. Чернишевського. Окрасою музею повинні були стати й рукописні матеріали самого Михайла Петровича, а також епістолярій. Чималої праці доклали О. П. Оглоблин і його колеги (Г. Г. Павлуцький, Д. М. Щербаківський, П. О. Косинка, О. Й. Гермайзе, А. С. Синявський) щодо мистецького оформлення майбутнього духовного закладу. Їхніми зусиллями з'явилися мальовничі краєвиди, пов'язані з перебуванням М. П. Драгоманова в славетних містах України (Гадяч, Київ) і Європи (Відень, Женева, Софія). Не обминули й літературу про українського Мойсея⁹³. Подаючи ці зауваги про О. П. Оглоблина як драгоманознавця, слід наголосити, що досить часто на різних форумах, де порушувались актуальні питання з життя і діяльності Михайла Петровича лунав його могутній голос. Без сумніву, найбільшою роботою на цю тему стала його студія «Драгоманів», яку він виголосив у ВІНО 7 жовтня 1921 р. на урочистому вечорі, присвяченому вшануванню пам'яті визначного адепта національного відродження України другої половини ХІХ ст.⁹⁴ Через багато років один з найближчих учнів Олександра Петровича, його друг і колега, а разом і біограф, тоді ще молодий дослідник Л. Винар, складаючи бібліографію О. П. Оглоблина, згадав його працю під назвою «Громадсько-політичні погляди Михайла Драгоманова»⁹⁵. Проте, як бачимо, в оригіналі цей вислід має дещо інший заголовок. Дослідження про М. П. Драгоманова написано людиною, добре поінформованою про предмет своїх зацікавлень, адже гуманітарій близько знав сина Михайла Петровича — Світозара, підтримував він тісні й теплі стосунки з драгоманівським шанувальником акад. А. М. Лободою і професорами А. С. Синявським та А. В. Ніковським.

Впродовж 1920-х років історик активно працював, використовуючи кожную можливість для наукової роботи. Заслужовують на

⁹³ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 257, арк. 12–14-зв.

⁹⁴ Там само. Спр. 263, арк. 1–22.

⁹⁵ Див.: Винар Л. Бібліографія праць проф. д-ра Олександра Оглоблина (1920–1975)... С. 116.

увагу його тісні на той час контакти з редакцією нового петроградського історичного часопису «Русское прошлое», який виходив за редакцією проф. О. Є. Преснякова. Пригадуючи цей факт 1964 р., він наголошував, що для «Русского прошлого» написав і надіслав «статтю “Ідея української державності в добу Хмельниччини” (звичайно, російською мовою). Вона не була там надрукована, бо, як повідомив мене один із редакторів журналу, Юлій Ісидорович Гессен, не відповідала завданням цього журналу»⁹⁶. Насправді, вчений тут дещо згущає барви і не зовсім точний в деталях.

В оригіналі оглоблинська праця мала назву «Важнейшие моменты в развитии идеи украинской государственности в 17–18 веке». Її було схвалено до друку, однак Ю. І. Гессен, повертаючи її Олександрові Петровичу, просив доопрацювати її і «добавить фактических данных»⁹⁷. Однак, мабуть, дослідника цей факт вряд чи турбував, бо він просив Ю. І. Гессена, вже як головного редактора журналу «Архив истории труда в России», поклопотатись відносно оприлюднення його монографії «Мануфактура в Гетьманщині». Ю. І. Гессен домігся її схвалення в Москві, проте при поверненні рукопису до Петрограда завідувач Петроградського відділення Державного видавництва РСФРР Іонов відмовився її друкувати і порадив звернутися до українського державного видавництва у Харкові⁹⁸. Випадок цікавий сам по собі, бо наочно ілюструє намір Олександра Петровича спершу друкувати цей програмний науковий твір у Росії. Щоправда, «Мануфактура в Гетьманщині» з'явилася 1925 р. в ДВУ. Однак це сталося пізніше, а тоді як секретар Губернської ліквідаційної комісії при Губвідділі управління по відділенню церкви від держави в лютому 1923 р. він здійснив подорож до Полтави боронити від антирелігійного знищення Покровську церкву, збудовану ще кошовим Запорозької Січі П. Калнишевським (1764)⁹⁹.

Виснажений фізично і духовно, історик 7 травня 1923 р. вдруге просив бюро ВІНО звільнити від обов'язків декана основного

⁹⁶ Оглоблин О. Мій творчий шлях українського історика... С. 33.

⁹⁷ Лист Ю. І. Гессена до О. П. Оілоблина від 25 лютого 1923 р. // ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 328, арк. 29.

⁹⁸ Там само. Арк. 33.

⁹⁹ НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 13, арк. 50–51.

курсу¹⁰⁰. А втім, суспільствознавець випереджав події, бо наприкінці 1923 р. основний курс, що існував на правах факультету, було зліквідовано. Звільнення від адміністративних пут додавало вільного часу для викладацької та наукової роботи і в 1925 р. Олександра Петровича перезатвердили професором другої групи ВІНО по кафедрі історії України¹⁰¹. Останнє, що зробив він як декан, стало вшанування пам'яті його дорогого друга і вчителя проф. Г. Г. Павлуцького (19 вересня 1924 р.), ім'ям якого було поіменовано кабінет мистецтва факультету профосвіти¹⁰².

ЗАХИСТ ДОКТОРСЬКОЇ ДИСЕРТАЦІЇ У СПІЛЦІ З М. Є. СЛАБЧЕНКОМ ТА Д. І. БАГАЛІЄМ

Важливою віхою в житті Олександра Петровича став захист дисертації на вчений ступінь доктора історії української культури. Ще у 1922 р. НКО УСРР розробив «Кодекс по народній освіті», в якому для осіб вищої кваліфікації встановлювався науковий ступінь доктора. Тоді ж була розроблена класифікація спеціальностей. Згідно з тим формуляром в Києві, Одесі та Катеринославі створювалися Наукові комітети, яким надавалося право проводити подібні захисти¹⁰³. О. П. Оглоблин мав всі формальні підстави претендувати на це високе звання. Справді, його численні адміністративні посади і наукова діяльність, а, головне, чин професора по кафедрі історії України, наявність двох монографій та позитивних рецензій на них сприяли успішному вирішенню цього питання. 26 березня 1926 р. він звернувся до акад. ВУАН М. П. Василенка дати «безсторонній відгук» на свої наукові праці, маючи намір представити його до Укрголовнауки¹⁰⁴. Але Микола Прокопович

¹⁰⁰ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 264, арк. 36.

¹⁰¹ Там само. Спр. 1, арк. 11-зв.

¹⁰² Там само. Спр. 255, арк. 12–14.

¹⁰³ Див. Бюллетень. 1922. № 4/5. С. 23.

¹⁰⁴ Див. лист О. П. Оглоблина до М. П. Василенка від 26 березня 1926 р. // ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 2, арк. 14.

делікатно відмовив, зауваживши, що йому як академікові, котрий займає офіційну посаду, писати приватну рецензію без відповідного запиту НКО УСРР, м'яко кажучи, незручно¹⁰⁵. Довелося шукати іншого атестанта. Їм став проф. М. Є. Слабченко, котрий високо оцінив науковий доробок пошукача. Взагалі, близьке заприятення О. П. Оглоблина з М. Є. Слабченком започаткувалось десь на зламі 1925 року, коли Олександр Петрович розгорнув інтенсивну творчу працю з розбудови української історичної науки в стародавньому місті України. Саме тоді метр одеських науковців професор Одеського ІНО М. Є. Слабченко звернув увагу на здібного київського вченого.

На той час в Києві працювати історику на дослідницькій ниві було досить складною справою. Місто знаходилось під сильним особистим пресом адепта української історіографії акад. М. С. Грушевського. Розгорнувши в стінах ВІНО значну організаторську діяльність і створивши Історичний семінар вищого типу, О. П. Оглоблін постійно відчував на собі тиск концептуальних положень школи М. С. Грушевського. В цьому напрямі ІСВТ перебрав окремі функції (підготовка кадрів), що репрезентувались М. С. Грушевським, який щойно повернувся з еміграції, в особі його історичних інституцій і особливо Науково-дослідної кафедри історії України. Тому зрозуміло, що праця О. П. Оглоблина в Києві розглядалась М. С. Грушевським як відверта опозиція його задумам з перетворення міста на центр історичних досліджень в Україні. Гадаємо, саме ця обставина відіграла важливу роль у зближенні М. Є. Слабченка та О. П. Оглоблина.

Як відомо, Михайло Єлисейович вважався багатолітнім опонентом М. С. Грушевського, і їхні стосунки еволюціонізували від окремих непорозумінь до відвертої конфронтації. М. Є. Слабченко так про це свідчив: «Він (М. С. Грушевський. — *І. В.*) до мене особисто ставився вороже дуже віддавна, ще від часів мого студентства. Ревнивий до своєї слави Михайло Сергійович мстився за всякий виступ проти нього й його брата Олександра»¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Лист М. П. Василенка до О. П. Оглоблина // Там само. Спр. 335, арк. 78–78-зв.

¹⁰⁶ Архівно-слідча справа М. Є. Слабченка // ДА СБУ, спр. 67098. т. 152, арк. 70.

Ось чому М. Є. Слабченко знайшов в особі Олександра Петровича друга і щирого дорадника. Конфлікт дуумвірату Слабченко — Оглоблин та Грушевського був тільки вершиною більш глибокого непорозуміння, що віддзеркалювало ті напружені відносини, які існували в тогочасному академічному середовищі між окремими групами науковців, очолюваних, з одного боку, тандемом А. Ю. Кримський — С. О. Єфремов, а з іншого — М. С. Грушевським та його школою. Як згодом виявилось, програли всі. А тоді М. Є. Слабченко та О. П. Оглоблин, яким сприяли академіки А. Ю. Кримський, С. О. Єфремов та Д. І. Багалій, в боротьбі проти «грушевіанства» творили, як зазначається в літературі, «нову революційну школу» історії на противагу неонародницькій М. С. Грушевського. Вони пишалися своєю співпрацею і завжди підкреслювали свій «марксистизм». Це була, як наголошувалося, революційна наука як за методикою, так і за методологією дослідження¹⁰⁷.

Цей термін 1920-х років («нова революційна школа»), на наш погляд, абсолютно невдалий і скоріше заплутує питання, ніж його вирішує, бо заступає одне поняття іншим. Годі й говорити, що таке тлумачення охоплює й інші напрями, насамперед марксистський, який мало назвати просто революційним. Течію, до якої належав О. П. Оглоблин та цілий гурт поважних і впливових істориків, очолених головне акад. Д. І. Багалієм і тоді ще проф. М. Є. Слабченком, радше охарактеризувати як державницько-націонал-марксистську. Звичайно, за розмитості і несформованості думки в експериментаторські 1920-ті роки, йдеться тільки про окремі елементи. Справді, постановка питання про історично-економічну незалежність України з наголосом на її національних інтересах — це ніщо інше, як розв'язання проблеми в державницькому ключі. Однак цей аспект висвітлювався в рамках марксистської схеми української історії, що передбачала поділ на соціально-економічні формації, та з використанням марксистської термінології. Отже, це наближало державницько-націонал-марксистський напрям до марксистського. Значною мірою в основі державницького націонал-марксизму лежав позитивізм (факт — основа знань). Позитивізм у його соціологічній частині мав спільний з марксистом і народництвом інтерес

¹⁰⁷ Заруба В. Історик трагічної долі (Академік Михайло Єлисейович Слабченко) // Архіви України. 1992. № 5/6. С. 79.

до соціально-економічної проблематики. Це є домінантою й державницького націонал-марксизму. Проте чимало є і відмінного. Головне те, що державницький націонал-марксизм не оперує марксистськими постулатами продуктивних сил і виробничих відносин, а тільки використовує окремий категоріальний апарат, як-от способи обміну. Подаючи ці попередні зауваги, ми далекі від думки про остаточну вичерпність цього питання.

Розглядаючи стосунки М. Є. Слабченка і О. П. Оглоблина, значимо, що їхня співпраця зміцнилася за часів захисту Олександром Петровичем дисертації «Предкапиталистическая фабрика на Украине» на ступінь доктора історії української культури.

8 квітня 1926 р. О. П. Оглоблин написав заяву до уповноваженого Укрголовнауки по керуванню науково-дослідними кафедрами в Одесі Д. К. Третякова і подав необхідні документи (життєпис, список наукових праць, 5 примірників праці) і просив допустити до публічного захисту¹⁰⁸. Вже 11 травня відбулося засідання комісії в оглоблинській справі під головуванням уповноваженого Укрголовнауки Д. К. Третякова за участю професорів М. Є. Слабченка, Є. О. Загоровського, О. Л. Вайнштейна, К. П. Добролюбського і представника від Одеського окружного архіву В. В. Стратена та секретаря Барбаумова, на якому вирішено обрати рецензійну підкомісію (у складі М. Є. Слабченка, Є. О. Загоровського і О. Л. Вайнштейна) на два тижні¹⁰⁹.

Пригадуючи ті хвилюючі години, М. Є. Слабченко до О. П. Оглоблина вістував: «І щоб там не говорилося, але такі пани, як Добролюбський чи Вайнштейн, хоч і виступили проти Вас упереджено, але на протоколі підписалися за предоставлення Вам ступеня доктора»¹¹⁰. Справді, 27 травня Д. К. Третяков оголосив рецензію О. Л. Вайнштейна на оглоблинські праці «Мануфактура в Гетьманщині» та «Предкапиталистическая фабрика», в якій прискіпливий рецензент вказав на основні методологічні вади Олександра Петровича. Основні недоліки пошукувача він вбачав у постановці питання про мануфактуру як основу органічного

¹⁰⁸ ЦДАВО України, ф.166, оп. 6, спр. 619, арк. 1.

¹⁰⁹ Там само. Арк. 7.

¹¹⁰ Лист М. Є. Слабченка до О. П. Оглоблина від 12 грудня 1927 року // Там само, ф. 3561, оп. 3, спр. 7, арк. 256.

промислового життя України. На думку О. Л. Вайнштейна, це явище, насаджене в Україну Петром І, диктувалося, з одного боку, інтересами російського торговельного капіталу, а з іншого — військовими потребами держави. Далі Осип Львович наголошував на відсутності в працях пошукача специфіки української мануфактури і чітких висновків, особливо в питаннях занепаду мануфактурного виробництва. Все ж, на загал, він зазначив, що студії Олександра Петровича є першою спробою монографічного дослідження питання про українську мануфактуру і з натяжкою ратував за надання йому ступеня доктора¹¹¹.

В такому ж ключі подавалась і рецензія К. П. Добролюбського. Склалася загрозлива ситуація, яку фактично врятував М. Є. Слабченко за підтримкою Є. О. Загоровського. У розгорнутому відзиві він зазначив на важливості постановки нерозробленого в національній історіографії аспекту про українську мануфактуру, наголосив, що рефлексії дисертанта опираються на солідний архівний та друкований матеріал і визнавав за ним докторство¹¹². В такій ситуації 27 травня комісія погодила допустити «пр. Оглобліна до захисту дисертації на тему “Предкапиталистическая фабрика” для придбання вченого ступеня доктора української культури»¹¹³, визначивши йому опонентів в особі професорів М. Є. Слабченка, Є. О. Загоровського та О. Л. Вайнштейна і додаткового — К. П. Добролюбського.

Суспільствознавець ретельно готувався, обґрунтував думку, що український господарський комплекс є частиною світового, а за свою методологічну та історіографічну категорію він вважає його самостійність. Разом з тим ця економічна автономія весь час перебувала в борні з російським та польським капіталами, що позначалося на етапах фабрично-заводського господарства¹¹⁴.

10 червня 1926 р. Комісія під головуванням уповноваженого Укрголовнауки в Одесі Д. К. Третьякова, секретаря В. О. Гальчинського та представника Одеського окружного архіву В. В. Стратена,

¹¹¹ Лист М. Є. Слабченка до О. П. Оглобліна від 12 грудня 1927 року // Там само. Ф.166, оп. 6, спр. 619, арк. 24–28.

¹¹² Там само. Арк. 12–23.

¹¹³ Там само. Арк. 8.

¹¹⁴ Там само. Арк. 10–12.

заслухавши відгуки професорів М. Є. Слабченка, К. П. Добролюбського, Є. О. Загоровського й О. Л. Вайнштейна в залі Одеського ІНО, після 4-годинних жарких дебатів одностайно визнала проф. О. П. Оглоблина гідним наукового ступеня¹¹⁵. Це був справжній триумф першого в історії України доктора названої дисципліни.

М. Є. Слабченко, шануючи фантастичну організованість О. П. Оглоблина, його хист і обізнаність з джерелами, як один з опонентів підтвердив високу оцінку роботи дисертанта. Після повернення з Одеси на знак поваги до заслуг Михайла Єлисейовича історіограф провів декілька семінарів у ІСВТ за його працею «Матеріали економічно-соціальної історії України XIX ст.» (т. 1). Всіляко популяризував він і Одеський осередок вчених, що діяв за сприяння його друга.

Однак затвердження справи з докторатом затяглося більш ніж на рік, і тільки 24 грудня 1927 р. Укрголовнаука ухвалила вченому докторат. Причин тут багато, але одне безсумнівно — як єдиний в Україні доктор історії української культури О. П. Оглоблин ставав на заваді багатьом урядовцям від науки і насамперед заступнику голови Укрголовнауки М. І. Яворському, який тоді, дотримуючись офіційної партійної лінії, підтримував акад. М. С. Грушевського. М. Є. Слабченко радив Олександрові Петровичу звернутися до впливових науковців і передусім до акад. М. П. Василенка: «Прекрасно, що з Мик[олою] Прок[оповичем] (Василенком. — *I. B.*) в Вас добрі стосунки. Зміцніть їх. Старий хороша людина й підтрима при нагоді. З початку не сильно, але далі сильніш. “Лиха беда — начало”, а там “образується”. Закидають Вам рос[ійське] походження й відсутність укр[аїнського] стажу? Ото дурні. Невже росіянин не може, не сміє цікавитись українською минувиною? Стаж в націон[альній] справі не є доказом якихось чеснот. Яка убога Одеса, але в нас таких раритетів, як Ваші вороги з нац[іональним] стажем й монополією на все українське, немає»¹¹⁶.

Зв'язки двох вчених зміцнилися, коли 18 жовтня 1926 р. О. П. Оглоблина обрали дійсним членом Науково-дослідної

¹¹⁵ Лист М. Є. Слабченка до О. П. Оглоблина від 12 грудня 1927 року // Там само, ф. 3561, оп. 1, спр. 2, арк. 2.

¹¹⁶ Лист М. Є. Слабченка до О. П. Оглоблина (друга половина 1926 р.) // Там само. Оп. 3, спр. 7, арк. 7.

кафедри історії української культури в Харкові, що працювала під патронатом акад. Д. І. Багалія¹¹⁷ і дійсним членом якої вважався М. Є. Слабченко¹¹⁸. Цей новий науковий статус, як здавалося Олександр Петровичу, давав йому формальне право відкрити в Києві 22 грудня 1926 р. її осередок та навчати аспірантів. «Фактично це було утворення автономної філії кафедри в Києві за моїм керуванням», — нотував О. П. Оглоблин у щоденнику¹¹⁹.

Оглоблинська зухвала витівка викликала негативну реакцію у М. С. Грушевського, який заморозив це питання в Укрголовнауці. Михайло Сергійович дістав підтримку ректора КІНО С. М. Семка-Козачука, проф. О. Ю. Гермайзе та свого брата Олександра, також вузівського викладача¹²⁰. Їм вдалося зруйнувати задуми дослідника, і Укрголовнаука скасувала своє попереднє рішення. Формальних підстав для такої резолюції вистачало: О. П. Оглоблин не мав затвердженого докторату, до того ж у Києві вже існувала Науково-дослідна кафедра історії України М. С. Грушевського. Своєму товаришу Михайло Єлисейович порадив звернутися за підтримкою до відомого державного і партійного діяча, тодішнього директора Українського інституту марксизму-ленінізму М. О. Скрипника: «Рада моя в Вашій справі буде така: їхати до Скрипника, подати йому добре підсилену документами скаргу, викласти тільки факти й висновки й прохати помощи... Скрипник — людина високої духовної чистоти і не терпить фіглів-міглів. Справи не любить передавати комусь, а розбирає їх сам. Тому не сумніваюсь, що він стане рішучо на Ваш бік і підійде по-хазяйськи. Крім того, Скрипник більш за все цінує роботу, а не болтовню. А ряд Ваших учнів (майже всі партійні) — найкращий доказ Вашої праці»¹²¹. Однак не зважаючи на енергійні заходи

¹¹⁷ Лист О. П. Оглоблина до Д. І. Багалія від 3 листопада 1926 р. // НБУВ, ІР ф. 1, № 46034, арк. 1.

¹¹⁸ Водотика С. Г. Академік Михайло Єлисейович Слабченко. Нарис життя та творчості. Київ; Херсон, 1998. С. 101.

¹¹⁹ Оглоблин О. Пам'яті Дмитра Багалія (1857–1932–1957) (Дмитро Іванович Багалій і українська історична наука) // УІ. 1988. № 4. С. 105.

¹²⁰ Див.: Винар Л. Перша зустріч з Михайлом Грушевським (З щоденника Олександра Оглоблина) // УІ. 1991. № 1/4. С. 34.

¹²¹ Лист проф. М. Є. Слабченка до проф. О. П. Оглоблина від 15 липня 1927 р. // ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 3, спр. 7, арк. 232.

Олександра Петровича і корисну підтримку Михайла Єлисейовича, відкрита в Києві філія харківської Науково-дослідної кафедри української історії припинила своє функціонування.

Говорячи про глибину стосунків двох українських істориків, слід звернути увагу на їхню обоюдно рецензійну працю. Так, в 1926 р. на зорі заприязнення вони обмінялися відгуками на найбільш ґрунтовні розправи одне одного. Зокрема, Олександр Петрович в одному з академічних часописів умістив відгук на розлогу студію М. Є. Слабченка «Матеріяли до економічно-соціальної історії України XIX ст.» (т. 1), відзначивши фундаментальну розробку автором історично-джерельних питань¹²². Того ж року Михайло Єлисейович скрупульозно розглянув основну монографію О. П. Оглоблина «Предкапиталистическая фабрика»¹²³. Саме цю монографію за рецензією М. Є. Слабченка Укрголовнаука відзначила премією 1926 р. У своєму відзиві його атестант писав: «Проф. Оглоблін не синтетик, для цього не має відповідної підготовки. Він не дерзкий мислитель, що фейерверком нових думок, сміливістю підходу чи методу може осліпити. Коли порівнювати його з другим українським дослідником — проф. Яворським, то проф. Оглоблін, щодо методу й щодо історіософії загубить. Але безмірно сильніший він в царині начитаності й обережності, зате що він висуває нові положення, а вони для проф. Оглобліна становлять бібліографію.

Праця проф. Оглобліна, без огляду на вищезазначені дефекти, безперечно являється збагаченням науки»¹²⁴.

Наукові взаємини вчених наповнилися новим змістом, коли в листопаді 1927 р. О. П. Оглоблина було прийнято до членів Одеського наукового товариства при ВУАН, де ключову роль відігравав М. Є. Слабченко. Лаштувались нові творчі плани, обмірковувались перспективні напрями роботи, укладались довгострокові проекти. В цей час Михайло Єлисейович заходився скликати 1-й

¹²² Оглоблін О. [Рец. на кн.:] Слабченко М. Матеріяли до економічно-соціальної історії України XIX ст. Т. 1. Харків: ДВУ, 1925. 320 с. // ЗІФВ ВУАН. Київ, 1926. Кн. VII–VIII. С. 560–571.

¹²³ Слабченко М. [Рец. на кн.:] Оглоблин А. П. Очерки истории украинской фабрики. Предкапиталистическая фабрика. Киев, 1925. 932 с. // Там само. С. 557–560.

¹²⁴ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 670, арк. 88.

Всеукраїнський з'їзд істориків-марксистів, який, на його думку, мав згуртувати представників, за термінологією тих років, нової історико-революційної школи в значну наукову організацію і дати достойну відсіч, насамперед, школі М. С. Грушевського. В листах до Олександра Петровича одеський професор просив його вжити відповідних заходів у Києві і околицях, щоб з'ясувати кількісний склад майбутньої інституції: «...в Києві ведеться *особиста* боротьба. Остання мене цікавить остільки, оскільки зачеплює сили іст[ориків]-марксистів й може ослаблювати їх. Мені було б болюче, коли б марксист-історики лишались без позицій. Тому то я цілий час й настоюю, щоб згрупуватись им в яке-сь наукове т[овариств]о чи що, мати своє обличчє...»¹²⁵.

В іншому посланні до Д. І. Багалія він конкретизував своїх спільників: «А з учасників можу назвати з Харкова: Ви, Барвінський, Яворський, Равич-Черкаський, Річицький; з Києва — Клименко, Оглоблін, Гермайзе; з Полтави — Клепацький; з Ленінграду — Рибаків; з Ніжина — Петровський та Єршов; з Одеси — Вайнштейн та я»¹²⁶.

У 1929 р. Михайло Єлисейович висунув свою кандидатуру на дійсного члена ВУАН, і саме Олександр Петрович у відгуку від КІНО відзначив досягнення претендента¹²⁷. Як він пригадував на еміграції, в спадщині його одеського друга «була перша наукова спроба подати історію України 19 століття й одна з перших спроб утворити схему українського історичного процесу 19 століття»¹²⁸. Після успішного обрання до академії Михайло Єлисейович отримав чимало телеграм, й одне з поздоровлень він особливо запам'ятав. Це була душевна листівка від О. П. Оглобліна, сповнена радості й шани до Михайла Єлисейовича: «Серцем рідним, спільною думкою друзі Ваші й серед них я пережили боротьбу за визнання Вашої праці, за перемогу Вашу й нової революційної школи в українській історіографії, за нові, широкі, вільні й далекі

¹²⁵ Лист М. Є. Слабченка до О. П. Оглобліна від 15 серпня 1926 р. // Там само. Ф. 3561, оп. 3, спр. 7, арк. 144.

¹²⁶ Лист М. Є. Слабченка до Д. І. Багалія від 1927 р. (не пізніше вересня) // НБУВ, ІР, ф. 1, № 46235, арк. 2.

¹²⁷ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 252, арк. 60.

¹²⁸ Оглоблін О. Проблема схеми історії України 19–20 століття (до 1917 року) // УІ. 1971. № 1/2. С. 6.

шляхи майбутнього. Щасливий я, дорогий Михайле Єлисейовичу! Хай же любий друже мій, щасливо йде Ваша праця, Ваше життя!»¹²⁹.

Ймовірно, обрання М. Є. Слабченка в академіки ВУАН стало останньою подією в плідній співпраці двох дослідників, бо вже через декілька місяців того ж року ланцюг нагінок і репресивних акцій вирвав з інтенсивного наукового процесу М. Є. Слабченка. Його було засуджено та згодом покарано за напівсфабрикованою справою «Спілки визволення України» й заслано до сталінських таборів ГУЛАГу.

Особисті та творчі контакти з'єднали проф. О. П. Оглоблина та акад. Д. І. Багалія на дослідницькій ниві у 1926 р., коли перший мав намір захищати докторську дисертацію. Тоді він і звернувся до поважного старшого колеги з проханням дати компетентний відгук на його наукові праці¹³⁰. Дмитро Іванович, котрий вже заочно знав київського дослідника і невпинно слідкував за його творчими здобутками, радо погодився допомогти Олександрові Петровичу. Але не тільки ця обставина спонукала О. П. Оглоблина стати прибічником акад. Д. І. Багалія. Слід зазначити, що молодий вчений сміливо і завзято увійшов до когорти тих, хто творив «нову революційну марксистську школу в історичній науці, і підтримка патріарха української історіографії допомогла йому ще раз перевірити і скорегувати свої погляди. Друг Олександра Петровича, історик К. Є. Антипович в листі до нього так проілюстрував цю злуку: «За останні часи Ви ув'язалися з Багалієм... Це не формальна зв'язка, а відбулося по суті навіть по ідеології... Ваша ідея нової марксистської української історичної школи — сприяли цьому Багалій, Слабченко. Ви створите реальну школу»¹³¹.

Загальна мета і спрямованість її втілення зумовили подальші тісні й дружні контакти вчених, яким не завадила навіть різниця у віці. Вони продовжувалися до самої смерті акад. Д. І. Багалія (1932). Взаємини з року в рік зміцнювалися, хоча й не мали рівного розвитку.

¹²⁹ Цит. за: Винар Б. Академік Михайло Слабченко (Матеріали до біографії та бібліографії) // УІ. 1982. № 3/4. С. 27.

¹³⁰ НБУВ, ІР, ф. 1, 46032, арк. 1.

¹³¹ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 24, арк. 18-зв.

Це єднання відбулося на тлі протиріч, що мали місце у ВУАН. О. П. Оглоблин став його найдовіренішою особою у Києві. За словами тодішньої багаліївської аспірантки Н. Суровцевої, він на харківському ґрунті посів чи не найповажніше місце в «плеяді «старих», солідних науковців»¹³². Олександр Петрович заявив по кафедрі ряд актуальних тем з історії повстання Петрика та соціально-економічної історії України XIX ст. Але, мабуть, не це стало головним і визначальним. Д. І. Багалій, досвідчений дипломат і керівник, розумів, що наукова політика робиться у Києві і щоб вдало плисти по частенько штормовому академічному морю, треба мати вправного лоцмана. О. П. Оглоблин, як ніхто, вмів грати на наукових протиріччях і гнучко провадив свою, а врешті-решт і багаліївську вуанівську політику. Однак творчі контакти брали гору. Саме Дмитро Іванович за рішенням Історично-філологічного відділу ВУАН добивався друкування оглоблинської праці «Кріпацька фабрика на Україні»¹³³, а 20 вересня 1929 р. домігся премії Укрголовнауки для нього за студію «Транзитний торг України за першої половини XIX ст.»¹³⁴. Щоправда, премія носила ім'я самого Дмитра Івановича. Це було доволі поширеним тоді явищем.

Варто підкреслити, що помітною віхою в житті обох вчених стали події 1927 р., коли було урочисто відсвятковане 70-ліття акад. Д. І. Багалія. Тоді ж. його київський колега написав листа, сповненого визнання великої історіографічної ваги історика, в якому дякував Дмитру Івановичу за дружню увагу, опіку по відношенню до себе¹³⁵, а в збірнику праць на пошану Д. І. Багалія надрукував цікаву і ґрунтовну статтю з історії України мазепинських часів¹³⁶. Логічно, що він увійшов до гурту тих шанувальників Д. І. Багалія, хто розробив за рішенням РНК УСРР від 27 грудня 1927 р.¹³⁷ план

¹³² Суровцева Н. Життя Надії Суровцевої, описане нею самою в селищі Нижній Саймган Магаданської області // Наука і культура, Україна. Київ, 1990. Вип. 24. С. 545.

¹³³ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 2, спр. 6, арк. 1.

¹³⁴ Там само. Ф. 166, оп. 6, спр. 664, арк. 98.

¹³⁵ Оглоблин О. Пам'яті Дмитра Багалія (1857–1932–1957)... С. 92–93.

¹³⁶ Оглоблин О. Договір Петра Іваненка (Петрика) з Кримом 1692 р. // Ювіл. зб. на пошану Дмитра Івановича Багалія. Київ, 1927. С. 720–744.

¹³⁷ Див.: Кравченко В. В. Д. И. Багалей: научная и общественно-политическая деятельность... С. 109.

16-томового видання творів акад. Д. І. Багалія¹³⁸. Дмитро Іванович, як голова комісії Укрголовнауки в справі присудження вченого ступеня доктора історії української культури проф. М. І. Яворському, в 1929 р. запросив до її складу Олександра Петровича¹³⁹. Тоді в комісії зібралось чимало промарксистськи орієнтованих дослідників, як-от: професори В. О. Барвінський, Н. Ю. Мірза-Авак'янц, О. М. Камишан, М. Є. Слабченко, М. А. Рубач. Повідомляючи про свою згоду історик відписував з Києва: «Цілком поділяю Вашу думку щодо питання вченого ступеня М. І. Яворському і ладен взяти участь у Комісії, де Ви головуєте. Можу взяти на себе також рецензування якогось з його творів, хоч застерігаю, що наукові студії М. І. Яворського не збігаються з моїми спеціальними інтересами в царині української історії»¹⁴⁰. А втім, Олександр Петрович кривив душею, бо його принциповий аналіз монографії Матвія Івановича «Нариси з історії революційної боротьби на Україні» (т. II, ч. I, Харків, 1928) наочно засвідчили його зацікавленість цією проблематикою і фахове знання епохи та матеріалу¹⁴¹.

Віхою творчого єднання та особистих стосунків стала праця обох історіографів у заснованій 14 травня 1929 р. за ініціативою акад. Д. І. Багалія Комісії для виучування соціально-економічної історії України XVIII–XIX ст. у зв'язку з історією революційної боротьби¹⁴². О. П. Оглоблин на посаді керуючого виявив організаційні здібності, результатом його невтомної праці слід вважати наукові здобутки комісії. Тоді ж розпочалося редагування доробку Дмитра Івановича, готувалося видання зібрання його творів. Вже після його смерті О. П. Оглоблин продовжував опрацьовувати кілька студій академіка, у тому числі «Нариси української історіографії». Як він зазначив у передмові, його праця «полягала, головне, в редакційному оформленні (а подекуди й скороченні) авторського тексту, а також в деяких доповненнях у примітках, головне — щодо бібліографії»¹⁴³.

¹³⁸ Науковий музей Харківською університету, ф. 4, оп. 9, спр. 3, арк. 1–2.

¹³⁹ ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 6, арк. 48.

¹⁴⁰ НБУВ, ІР, ф. 1, № 46056, арк. 1.

¹⁴¹ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 8726, арк. 38–54.

¹⁴² Архів Президії НАНУ, ф. Р-256, оп. 1, спр. 31, арк. 29.

¹⁴³ НБУВ, ІР, ф. 1, № 11049, арк. 3.

Початок 1930-х років в Академії ознаменувався черговою «реорганізацією», з наукових планів вилучались готові до друку праці, закривались цілі наукові напрями, розгорталась облудлива критика багатьох вчених. Не обминула ця доля й акад. Д. І. Багалія. Агітпропівці й їхні наукові поплічники робили закиди на його адресу, звинувачуючи вченого в недооцінці класових аспектів історії України, паплюжачи ім'я і творчу спадщину. Репресивних акцій каральних органів звідав і О. П. Оглоблін. Проте все це не позначилося на взаєминах академіка і професора. Вони, як могли, допомагали одне одному порадами і теплим словом. Все ж важка обстановка культівських часів вплинула на здоров'я Д. І. Багалія: надмірного хвилювання не витримало серце, і на початку 1932 р. він помер. В статті, написаній Олександром Петровичем на смерть академіка й радника, він, всупереч існуючим на той час ідеологічним ярликам, дав досить об'єктивну характеристику небіжчика¹⁴⁴. Це була синівська шана О. П. Оглобліна Д. І. Багалію.

РОБОТА В МАРКСИСТСЬКИХ УСТАНОВАХ. КІНЕЦЬ 1920-х рр.

М. Є. Слабченко і Д. І. Багалій прямували до марксизму, який частенько, як наголошувалось, замасковано називали «ноювою революційною школою». Обережно і неквапливо робив це і О. П. Оглоблін, однак до пори не поспішав оголошувати себе «марксистом». Нема де правди діти, але Олександр Петрович один із перших взяв активну участь у радянському культурному будівництві і в працях марксистської історіографії. Тому природно, що він синтез українського історичного процесу будував саме на ґрунті історичного матеріалізму, ставши чи не родоначальником втілення марксистського методу у вивчення соціально-економічної історії України. Його політично-ідеологічне обличчя для сучасників було доволі виразним. Недарма М. Є. Слабченко 1926 р. зробив запит О. П. Оглобліну: «Дуже добре було б, аби Ви поновились в партії, і що Ви були в 1920 р. в партії, про се знають, невідомо

¹⁴⁴ Оглоблін О. Пам'яті акад. Д. І. Багалія // Україна. 1932. № 1–2. С. 167–170.

Науково-популярне видання

Серія
«Славетні постаті України»

Заснована в 2019 році

ВЕРБА Ігор Володимирович

ОЛЕКСАНДР ОГЛОБЛИН
Життя і праця в Україні

Художнє оформлення *І. В. Женченка*

Технічне редагування та комп'ютерна верстка
О. П. Хлопової

Підписано до друку 18.05.2019.

Формат 60×90/16.

Ум. друк. арк. 22,5. Обл.-вид. арк. 22,18.

Тираж 1000 прим. Вид. № 1282.

Державне підприємство —

Видавництво Верховної Ради України

(Парламентське видавництво)

04053, м. Київ-53, Несторівський провулок, 4

тел. 272-05-83, факс 272-10-18

E-mail: radabook@gmail.com

Свідоцтво Держкомінформу України ДК № 2759 від 07.02.2007 р.

ФОП Гудзинський В. Є.

Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
ХК № 269 від 23.11.2010 р.

Ігор ВЕРБА (н. 1962) — доктор історичних наук (2000), професор (2004), з 2001 року — професор історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Дослідник української історіографії 1920–1940-х років. Автор понад 400 праць, у тому числі 10 монографій. Лауреат премії Президента України для молодих учених (1994), член Українського історичного товариства (1993) та Українського геральдичного товариства (1993), лауреат часопису «Київська старовина» (1993) за кращі публікації.

За книгу «Михайло Грушевський: Я сам прийшов до політики через історію...» (у співавторстві з Ю. Шаповалом) нагороджений дипломом Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу — 2018» в номінації «Життєпис».